

*Марина Пономарьова,
прокурор відділу державного обвинувачення
у вищих судах управління підтримання
державного обвинувачення в суді
Департаменту підтримання державного
обвинувачення та представництва інтересів
громадянина або держави в судах
Генеральної прокуратури України*

УДК 343.3/.7

Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста як мета у складі злочину, передбаченому ст. 375 КК України

Наукові положення, що стосуються змісту суб'єктивної сторони та її елементів відображені у працях радянських вчених: М. І. Бажанова, Я. М. Брайніна, А. А. Герцензона, П. С. Дагеля, А. Ф. Зелінського, Г. А. Злобіна, М. Й. Коржанського, П. П. Михайленка, А. В. Наумова, Б. С. Нікіфорова, А. О. Пінаєва, Б. В. Харазішвілі, П. С. Матишевського та більш сучасних: Р. В. Вереша, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, В. О. Коновалова, О. М. Костенка, А. В. Савченка, В. І. Шакуна та інших.

Мета статті є аналіз критеріїв законності та професійності діяльності журналіста у контексті статті 375 КК України та наведення пропозицій щодо вдосконалення мети у складі злочину.

У теорії кримінального права розрізняються обов'язкові (необхідні) і факультативні ознаки складу злочину. Обов'язкові - це ті ознаки складу, які необхідно встановлювати у будь-якому складі злочину, факультативними визнаються ті ознаки, на які додатково вказує законодавець при

описі складів окремих злочинів. До них теорія кримінального права відносить мотив і мету. Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці відіграють мотив і мета злочину [1, с. 173]. Залежно від законодавчого опису суб'єктивної сторони конкретних злочинів мета може виконувати роль обов'язкової, кваліфікуючої ознак або ознаки, що обтяжує чи пом'якшує покарання. Більшість науковців, що досліджували дане питання вказують, що мета є факультативною ознакою суб'єктивної сторони складу злочину [2]. Інші вважають мету обов'язковою ознакою і обставиною, що підлягає доказуванню, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК України [3].

Мета злочину – це певне уявлення особи про бажаний наслідок його суспільно – небезпечного діяння. Об'єктивна сторона дії, що полягає у перешкодженні законній професійній діяльності журналіста криміналізована у складі злочину ст. 171 КК України. З теорії кваліфікації злочинів

впливає, що при конкуренції загальної та спеціальної норм (ч. 1 ст. 171 КК (формальний склад) та ч. 2 ст. 375 «з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста» (формальний склад), необхідно застосувати спеціальну.

Як зазначив Комітет міністрів Ради Європи у Рекомендації № R (96) 4 «Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску», ухваленій 3 травня 1996 року на 98-й сесії, у демократичному суспільстві свобода засобів масової інформації та вільне й безперешкодне здійснення журналістами їхніх функцій важливе, зокрема, для інформування громадськості, вільного формування й вираження думок та ідей, а також для перевірки діяльності органів державної влади [4]. Внесені законодавчі зміни прийняті на виконання Резолюції 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» від 5 жовтня 2005 року [5], згідно з пунктом 12.4 якої Україна має створити рівні умови діяльності для всіх засобів масової інформації, переглянувши закон 1997 року «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [6] (Додаток до Рекомендації № R (96) 4, Принцип № 8).

Питання діяльності журналістів як представників засобів масової інформації четвертої гілки влади вперше порушені з прийняттям Закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації». На сьогодні інформаційний простір та діяльність журналістів регулюється Законами України «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про інформацій агентство».

Важливу роль у забезпеченні свободи слова та інформаційної політики відіграли зміни, внесені Законом України № 421-VIII від 14.05.2015 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної

професійної діяльності журналіста», яким ч. 2 ст. 375 КК України доповнено ознакою «з метою перешкодження законній професійній діяльності журналіста» [7]. Даним Законом України криміналізовані діяння у складах злочинів КК України: 345-1 «погроза або насильство щодо судді», 347-1 «умисне знищення або пошкодження майна журналіста», 348-1 «посягання на життя журналіста», 349-1 «захоплення журналіста як заручник» КК України.

У останні роки спостерігається тенденція зростання спроб прямого перешкодження роботі засобів масової інформації (далі – ЗМІ), включаючи фізичні напади на журналістів [8]. Так, органом досудового розслідування встановлено, що забудовник території у м. Ірпінь Київської області, коли журналісти одного з телеканалів у зв'язку із скаргами мешканців м. Ірпеня потратили на територію де ведеться забудова, агресивно поведучись, вирвав з рук журналіста камеру та намагався силоміць вивести останнього за межі території забудови. Дії особи органом досудового розслідування кваліфіковано за ч. 1 ст. 171 КК України. Рішенням Апеляційного суду Київської області обвинуваченого визнано невинним у вчиненні інкримінованого правопорушення посилаючись на те, що під час судового розгляду не здобуто беззаперечних доказів того, що дії забудовника були направлена саме на перешкодження професійній діяльності журналіста і вчинені з прямим умислом. Непоодинокі факти реєстрації відомостей за ч. 1 ст. 171 КК України у Єдиному реєстрі досудових розслідувань мали місце під час Революції Гідності у період з 21 листопада 2013 до лютого 2014 року. Саме тому, встановлення конкретних ознак «перешкодження законній професійній діяльності журналіста» має вирішальне значення для кваліфікації злочину за ч. 2 ст. 375 КК України з відповідною метою.

Так, термін «перешкодження» нерідко вживається законодавцем у

формулюванні об'єктивної сторони того чи іншого складу злочину. Так, термін «перешкоджання» використовується у нормах ст.ст. 157, 160, 170, 171, 174, 180, 340, 341, 351, 363-1, 382 і 386 КК України та тих складах злочину, що криміналізовані Законом № 421-VIII від 14.05.2015. Здебільшого термін вжито як діяння, що характеризує об'єктивну сторону. На необхідності належного тлумачення терміна «перешкоджання» в розрізі положень ст. 171 КК України звертав увагу П. С. Берзін: «Основні проблеми полягають у відсутності однозначного тлумачення поняття «перешкоджання», яке повинно базуватися передусім на сукупності прав та обов'язків усіх працюючих в Україні журналістів. Тому юридична сторона перешкоджання полягає у порушенні законних прав журналіста під час виконання ним своїх службових обов'язків. Недотримання зазначених ознак перешкоджання призведе до неминучих порушень прав і свобод ЗМІ взагалі й журналістів зокрема» [9]. Разом з тим, під час опису суспільно - небезпечного діяння, передбаченого ст. 341 КК України, законодавець використав термін «перешкоджання» для позначення суб'єктивної сторони вчинюваного злочину - мети злочину («з метою перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій»). У окремих нормах (статті 243, 343, 344, 376 КК України) для опису мети вчинюваного злочину використано дуже близький за змістом термін «перешкодити».

Частина 1 статті 171 КК України встановлює відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналіста. Вказівка законодавця у диспозиції на «інше умисне перешкоджання здійсненню журналіста законної професійної діяльності» свідчить про виключно прямий умисел як форму вини суб'єктивної сторони складу злочину. Разом з цим, суб'єктивна ознака не розкриває зміст самого терміну «перешкоджання». Як вказують В. І. Павликівський, І. М. Острівний,

особа може не усвідомлювати, що перешкоджає діяльності журналіста або байдуже ставитися до цього факту [10, с. 81].

Законом України № 993-VIII від 04.02.2016 редакцію ч. 1 статті 171 КК України змінено, розширено перелік форм об'єктивної сторони складу злочину, серед них: незаконне вилучення зібраних, опрацьованих, підготовлених журналістом матеріалів і технічних засобів, якими він користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю; незаконна відмова у доступі журналіста до інформації; незаконна заборона висвітлення окремих тем; показ окремих осіб; критика суб'єкта владних повноважень; а так само будь-яке інше умисне перешкоджання здійсненню журналістом законної професійної діяльності. Оскільки форми дії об'єктивної сторони узагальнено словосполученням «будь-яке інше перешкоджання», можна зробити висновок, що незаконне вилучення матеріалів, незаконна відмова у доступі, незаконна заборона висвітлення окремих тем, критика суб'єкта владних повноважень є самостійними формами перешкоджання.

Варто звернути увагу, що законодавцем щодо журналістської діяльності, що стосується посягання на інститут засобів масової інформації використано термін «втручання» (ст. 36 Закону УРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації» [11]. Стаття 24 Закону України «Про інформацію» у контексті «заборона цензури та заборона втручання в діяльність засобів масової інформації» вказує на певне ототожнення законодавчих дефініцій «перешкоджання» та «втручання». Відповідно до ст. 15 Конституції України цензуру в Україні заборонено. Чинне вітчизняне законодавство містить спеціальну заборону щодо втручання в діяльність засобів масової інформації у формах, не передбачених нормативно-правовими актами України або договором, укладеним між засновником (співзасновниками) і редакцією

засобу масової інформації, у професійну діяльність журналістів, контроль за змістом інформації, що поширюється, з боку засновників (співзасновників) засобів масової інформації, органів державної влади або органів місцевого самоврядування, посадових осіб цих органів. М. І. Мельник, на наш погляд справедливо зауважує, що перешкоджання може виразитися також у здійсненні цензури або втручання у професійну діяльність журналістів і засобів масової інформації з боку органів державної влади або органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб [12].

Відповідно до Закону України «Про інформацію», нормативно-правовий акт поширюється на відносини, що полягають у створенні, збиранні, одержанні, використанні, поширенні, охороні, захисту інформації. Обмеження, перепони, заборони щодо законних операцій з інформацією, передбачених Законом України «Про інформацію» охоплюється терміном «перешкоджання». Наведені у ч. 1 ст. 171 КК України, ст. 24 Закону України «Про інформацію» форми можуть бути використані суддею задля реалізації мети перешкоджання. Враховуючи широкий спектр професійної діяльності журналістів, у КК України не можливо та не доцільно визначати всі її форми. Форму «перешкоджання» доцільно встановити під час досудового розслідування кримінального провадження з метою оцінки фактичних обставин події злочину в їх повноті.

Крім наведених форм, суддя може скористатись такими формами перешкоджання як сприяння (прохання) до правоохоронного органу відкрити кримінальне провадження щодо журналіста, проведенню перевірок діяльності, забороні журналістам бути присутніми у залі суду повністю або на певних етапах судового слідства, крім законних заборон такої присутності, визначених п.п. 1-5 ч. 2 ст. 27 КПК України. При встановленні суб'єктивних ознак діяння судді (суддів) необхідно звернути особ-

ливу увагу на вольову ознаку (свідоме бажання перешкодити діяльності журналіста).

Окремої уваги у статті потребує ознака «законності» професійної діяльності журналіста у контексті мети ч. 2 ст. 375 КК України. З законодавчої конструкції зрозуміло, що кваліфікація за даною ознакою наставатиме лише у випадку законної діяльності журналіста.

«Lex neminem cogit ad impossibilia» – латинський вислів, що перекладається як «закон від жодного не вимагає неможливого». Законність розглядаються як базовий принцип діяльності державного апарату та його структур [13]. А. М. Колодій відносить законність до числа основних юридичних принципів права [14]. Г. Л. Невзоров вважає, що до визначення «законності» необхідно віднести такі категорії: законність є принципом діяльності всіх суб'єктів, сутність полягає у суворому й неухильному виконанні та дотриманні легітимних норм права всіма суб'єктами права; виховною і примусовою силою держави і тільки в межах її компетенції належить забезпечувати точне й неухильне дотримання тільки легітимних норм права як з огляду форми так і з огляду змісту [15]. На думку В. В. Копейчікова, законність - основний з принципів діяльності державних органів, громадських організацій, посадових осіб і поведінки громадян [16]. З наведеного В. В. Копейчіковим тлумачення варто зробити висновок, що законність як принцип поведінки та засада професійної діяльності притаманний не лише сфері юриспруденції, а й усім іншим сферам, в тому числі, ЗМІ.

Критерії законності професійної діяльності журналіста мають свої особливості. Правовий статус діяльності розкривається через права, обов'язки та гарантії діяльності, визначені для його суб'єкта. Права та обов'язки журналіста визначені у ст.ст. 29, 30, 32 Закону УРСР «Про пресу та інші засоби масової інфор-

мації», у якому загалом визначені права та обов'язки журналіста, ст.ст. 26, 27 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» – журналіста редакції друкованого ЗМІ. При цьому, журналіст редакції, користується правами журналіста, визначеними у ст. 29, 30, 32 Закону УРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації», серед них: право на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання інформації; відвідувати державної влади та місцевого самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; 3) відкрито здійснювати записи, в тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом; 4) на вільний доступ до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів; обмеження цього доступу зумовлюються лише специфікою цінностей та особливими умовами їх схоронності, що визначаються чинним законодавством України; 7) по пред'явленні редакційного посвідчення чи іншого документа, що підтверджує його професійну належність або повноваження, надані редакцією друкованого засобу масової інформації, перебувати в районі стихійного лиха, катастроф, в місцях аварій, масових безпорядків, на мітингах і демонстраціях, на територіях, де оголошено надзвичайний стан, тощо.

Аналогічні за змістом права та обов'язки щодо творчих працівників телерадіоорганізацій передбачені ст.ст. 38, 39 Закону України «Про телебачення і радіомовлення». Тобто критеріями законності діяльності журналіста, на наш погляд, є її правомірна реалізація, тобто на підставах і порядку, визначених Законами України «Про пресу та інші засоби масової інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення»; межі наданих повноважень, така діяльність повинна бути

реалізована виключно в межах наданих законодавством прав журналісту, журналісту редакції та журналісту інформаційного агентства та виконання обов'язків, передбачених для даного суб'єкта.

Професія (фах) – відокремлений («окреслений») у рамках суспільного поділу праці комплекс дій та відповідних знань, що вимагає відповідної освіти. Професійна діяльність – діяльність людини за ознаками певної сукупності професійних завдань та обов'язків (робіт), які виконує фахівець. Функції професійної діяльності полягають у тому, щоб матеріально забезпечити робітника, який працює.

Змістом поняття професійної діяльності у журналістиці є соціальна функція засобів масової інформації: інформаційне обслуговування суспільства в цілому, задоволення інформаційних потреб усього суспільного організму, а не окремих його частин. Журналістика з точки зору загальногромадських інтересів покликана виконувати життєво важливу для суспільства політичну функцію, що полягає у сприянні громадській згоді, підтримці соціальної рівноваги, протистоянні рушійним силам.

Отже, критеріями професійної діяльності журналіста є її обмеження лише тією журналістською діяльністю, фахом, яка пов'язана з створенням, збиранням, одержанням, зберіганням, використанням, поширенням інформації в порядку визначеною чинним законодавством у даній сфері правового регулювання.

Відповідно до положень статті 1 Закону України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» [196] публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, ви-

значених цим Законом. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом.

Загалом проблема забезпечення доступу до інформації є невід'ємним елементом реалізації широкого спектру прав і свобод осіб і охоплює не лише реалізацію права на інформацію, не лише журналістів, а й поєднує в собі забезпечення прав громадян з суб'єктами владним повноважень. У зв'язку з тим, що публічна інформація створюється, знаходиться, отримується у суб'єктів владних повноважень або інших розпорядників публічної інформації її правове регулювання пов'язано з питаннями правового регулювання інформаційного забезпечення та інформації діяльності органів публічної влади. Отже, у даному контексті особливого значення набувають права усіх категорій громадян на доступ до публічної інформації.

Статті 18, 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Рекомендація Ради Європи: № R (81) 19 про доступ до інформації та № R (2008) про доступ до офіційних документів, виконання вимог Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи від 5 жовтня 2005 р. № 1466 «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною», План заходів з виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затверджений Указом Президента України від

20 січня 2006 р. № 39, Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності», затверджена Указом Президента України від 11 вересня 2006 року № 742 містять обов'язок правової охорони групи правовідносин у сфері доступу до публічної інформації. Отже, з метою реалізації вимог наведених міжнародних актів, доцільно доповнити норму ст. 375 КК України у сфері доступу до публічної інформації шляхом вказівки на мету «перешкоджання доступу до публічної інформації».

Зробимо висновки, що ступінь суспільної – небезпеки неправосудного рішення обумовлений не лише фактом такого рішення, а й метою, що полягає у бажанні перешкодити законній професійній діяльності журналіста (вольова ознака суб'єктивної сторони). Погоджуємося із вченими які вважають, що у складі злочину «постановленням суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони і одночасно її кваліфікуючою ознакою. Мета «перешкоджання законній професійній діяльності журналіста» як кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 375 КК України буде мати місце лише при наявності ознак як законності так професійності діяльності журналіста. З метою забезпечення прав на доступ до публічної інформації усіх категорій громадян доцільно доповнити

Список використаних джерел

1. *Кримінальне право України: Загальна частина* [підручник]/[Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація, -4-е видан., перероб. і доповн. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
2. *Матишевський П. С.* Кримінальне право України. Загальна частина / П. С. Матишевський. – К.: АСК, 2001. – 352 с.
3. *Савченко А. В.* Мотив і мотивація злочину: [монографія] / А. В. Савченко. – К.: Атіка, 2002. – 144 с.
4. *Про захист журналістів за умов конфліктів і тиску.* Рекомендація № R (96) 4 Комітету Ради Європи від 03.05.2006// Рекомендація № R (96) 4 Комітету Ради Європи. Офіційний сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_734

5. *Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною. Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи від 05.11.2005// Резолюція 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_611*

6. *Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів № 540/97-ВР від 23.09.1997//Закон України № 540/97-ВР від 23.09.1997//Відомості Верховної Ради України (ВВР) 1997, № 50, ст. 302) Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/540/97-%D0%B2%D1%80>*

7. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналіста : Закон України № 421-VIII від 14.05.2015 р. // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 29, ст. 264.*

8. *Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. Статистичні дані про діяльність органу досудового розслідування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>*

9. *Берзин П. С. Защита «истребителей танков» или юридические «гарантии» независимой деятельности отечественных журналистов / П. С. Берзин // Юридическая практика. – 2001. – № 46. – 14 ноября. – 10 с.*

10. *Павликівський В. І. Мета як обов'язкова ознака перешкоджання законній професійній діяльності журналістів / Павликівський В. І., Острівний І. М. // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 3. – Том. 3. – 84 с.*

11. *Про пресу та інші засоби масової інформації Закон України № 1552-I від 12.06.1990 р. // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 26, ст. 492.*

12. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук та ін. ; За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. -7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2010 – 1288 с.*

13. *Третьяков Ф. Ф. Сущность и принципы социалистической законности / Ф. Ф. Третьяков. – Ленинград: Издат. Знание. – 1971. – 39 с.*

14. *Колодій А. М. Принципи права України: Монографія / А. М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.*

15. *Невзоров И. Л. Принцип законности в правоприменительной деятельности: диссерт. канд. юрид. наук по спец: 12.00.01 «Теория и история государства и права; история правовых и политических учений» / И. Л. Невзоров. – Харьков, 2002. – 111 с.*

Пономарьова М. С. Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста як мета у складі злочину, передбаченому ст. 375 КК України

У статті визначено зміст елементів мети «перешкоджання законній професійній діяльності журналіста». Сформульовані критерії законності та професійності діяльності журналіста у контексті ст. 375 КК України. Наведені пропозиції щодо вдосконалення мети у аналізованому складі злочину.

Ключові слова: перешкоджання, журналістська діяльність, професійна діяльність; законна діяльність; засоби масової інформації.

Пономарева М. С. Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналиста как цель в составе преступления, предусмотренном статьей 375 УК Украины

В статье определено содержание элементов цели «препятствование законной профессиональной деятельности журналиста». Сформулированы критерии законнос-

ти и профессионализма деятельности журналиста в контексте ст. 375 УК Украины. Приведенные предложения по совершенствованию цели в рассматриваемом составе преступления.

Ключевые слова: препятствование, журналистская деятельность, профессиональная деятельность; законная деятельность; средства массовой информации.

Ponomareva M. Obstruction of the legal professional activity of a journalist as a goal in the offense provided for in Article 375 of the Criminal Code of Ukraine

The article defines the content of the elements of the goal "obstruction of the legal professional activity of a journalist". The criteria for the legality and professionalism of the journalist's activity are formulated in the context of Art. 375 of the Criminal Code of Ukraine. The resulted offers on perfection of the purpose in a considered structure of a crime.

Key words: obstruction, journalistic activity, professional activity; Lawful activity; mass media.